

OPERACJONALIZACJA KULTURY W PRZECIWDZIAŁANIU ZAGROŻENIOM ASYMETRYCZNYM*

dr Kamila TROCHOWSKA
Akademia Obrony Narodowej

Abstract

The main purpose of the article is to analyze the cultural dimension of military-led endeavors of the international community aimed at countering asymmetric threats such as post-modern terrorism and insurgencies. Although the international community agreed that military activity itself is not a proper answer to the transnational terrorist threat, the use of military components will be continued in such activities. In particular that military operations have nowadays extended way beyond the traditional, Clausewitz's hard power concept. Not only do we observe the shift of the centers of gravity in today's operations towards the human terrain, namely the area of operation population. Contemporary military operations also characterize with rising significance of non-kinetic elements in COIN, anti- and counterterrorism operations, such as civil-military cooperation, civil affairs, psychological and information operations, which base on profound knowledge of adversaries' cultures.

With the emergence of population-centric operations, an urgent need of considering cultural factors of the Area of Operation emerged, and the missing link between the awareness of the cultural aspects of threats, such as also terrorist activity, and operational plans that consider them, has not yet been found and fully utilized in military planning. Therefore we face a need of the skill of operationalization of culture, understood as the identification of vital for military activities features of culture of any object of the activity, and integrating such knowledge and skills into the processes of shaping military security. Hence, although the article's main focus is on military aspects of combating terrorism, the strategic security environment changes and the paradigm shift, demand us to consider wide, socio-cultural context, not only criminal and military aspect of terrorism.

Although insurgency and terrorism are not the same phenomena, their culture, motivations, mechanisms and organizational structure is alike, and they both use terrorism as heir tactics. Many of the lessons learned during counterinsurgency operations in Afghanistan and Iraq can be used while combating terrorism within military and other security operations elsewhere, not only for the needs of the military, but also other armed formations –

* Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/N/HS5/00981.

such as the police – and civilian specialists working in the field. Gathered research proves that operationalization of culture can be an effective tool of enhancing the effectiveness of employing uniformed formations to counter violent extremisms.

Key words – operationalization, culture, asymmetric threats

Natura grup terrorystycznych zaczęła się zmieniać z tych, które chcą zająć miejsce przy stole... na te, które chcą zniszczyć stół i wszystkich którzy przy nim siedzą.

James Woolsey

Wstęp

Dwa najgroźniejsze współcześnie zagrożenia asymetryczne – terroryzm ponowoczesny i działalność powstańcza (rebeliancka, partyzancka) w trakcie operacji nie są, o czym często się zapomina nie tylko w popularnych źródłach, tożsamymi zjawiskami. Nie należy więc mylić ani stosować tych samych środków, szczególnie natury militarnej, celem zwalczania Al-Kaidy oraz jej sympatyków, talibów oraz zbrojnego oporu ludności afgańskiej przed obecnością ISAF. Według amerykańskiego DOD *Dictionary of Military and Associated Terms*, zgodnie z definicjami przyjętymi przez NATO i percepcją społeczności międzynarodowej, zwalczanie terroryzmu obejmuje wszelkie bezpośrednie działania podjęte wobec sieci i ugrupowań terrorystycznych, oraz działania pośrednie mające na celu wpływ na globalną społeczność oraz tworzenie nieprzyjaznego środowiska dla tworzenia się nowych grup i funkcjonowania już istniejących¹. W ramach działalności antyterrorystycznej, staramy się zmniejszyć podatność państwa na akty terrorystyczne, w ramach działalności kontrterrorystycznej, podejmujemy ofensywne kroki natury naukowej, prawnej i militarnej w celu prewencji, odstraszenia i odpowiedzi na terroryzm².

Operacje COIN (*Counterinsurgency Operations*)³ definiuje się jako wszelkie militarne, paramilitarne, polityczne, ekonomiczne, psychologiczne oraz innego rodzaju działania niekinetyczne, podejmowane przez oficjalny rząd za pośrednictwem dostępnych środków celem zwalczania zbrojnego oporu grup rebelianckich oraz terrorystycznych⁴. Jako strategia skupia się ono na lokalnej populacji cywilnej, gdyż wróg kryje się i operuje właśnie w tym środowisku, organizując własne działania tej samej natury, by zapewnić sobie wsparcie, a zazwyczaj jego świadomość sytuacyjna, dzięki byciu częścią owej populacji, jest o wiele lepsza niż sił,

¹ US Department of Defense, *Dictionary of Military and Associated Terms (JP 1-02)*, Washington, 2008, s. 100, 132.

² K. Jałoszyński, *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, TRIO: Warszawa, 2008 (s. 98–99).

³ Tłumaczone w polskiej literaturze, w zależności od autora i funkcji jako operacje przeciwrebelianckie, przeciwpowstańcze bądź przeciwpartyzanckie.

⁴ B. Fulk, *An Evaluation of Counterinsurgency as a Strategy for Fighting the Long War*, Carlisle: U.S. Army War College Strategic Studies Institute, 2011, s. 5.

które stosują kampanie COIN wymierzoną przeciwko danej grupie. Nie jest więc zadaniem łatwym oddzielenie i zabezpieczenie populacji cywilnej przed wpływem takich grup przez próby demokratyzacji, wprowadzenia efektywnych rządów, programy pomocowe, czy inne działania natury militarnej i niemilitarnej prowadzone chociażby w Afganistanie.

Mimo iż społeczność międzynarodowa zgodziła się, iż sama działalność militarna nie jest właściwą odpowiedzią na transnarodowe i regionalne zagrożenia tego typu, wykorzystanie komponentów wojskowych dla przeciwdziałania im będzie kontynuowane. W szczególności że obecne operacje militarne wychodzą daleko poza tradycyjną koncepcję „twardej siły”, która była podstawą skuteczności działań wojskowych według Clausewitza. Nie tylko bowiem obserwujemy przesunięcie środka ciężkości dzisiejszych działań w kierunku populacji rejonu operacji. Współczesne operacje wojskowe charakteryzują się również rosnącym znaczeniem elementów niekine-tycznych w prowadzeniu działań COIN raz anty- i ...terrorystycznych, np. współpracy cywilno-wojskowej, operacji psychologicznych i informacyjnych, które bazują na głębokiej wiedzy o kulturach przeciwników⁵.

Większość działań w tym zakresie nacechowana jest podejściem symptoma-tycznym, o ograniczonej skuteczności. Podejście wojskowe bowiem powinno zo-stać uzupełnione dogłębnym, a następnie holistycznym rozumieniem głębszych spo-łecznych i kulturowych źródeł zjawisk terroryzmu i zbrojnego oporu. Dobry przykład stanowią tu operacje ISAF oraz *Enduring Freedom*, prowadzone w Afganistanie. Głównymi celami interwencji była eliminacja komórek szkoleniowych Al-Kaidy z terytorium kraju, w szczególności pogranicza z Pakistanem, oraz budowa stabil-nego, demokratycznego kraju, który nie stałby się ponownie źródłem transnardo-wych zagrożeń terrorystycznych⁶. Większość domniemanych grup terrorystycz-nych jednak już na początku konfliktu przeniosła się z terenów, na których dotychczas rezydowała, w głąb Pakistanu, oraz do Iranu, Jemenu i Somalii. Rów-nież operacja *Neptun Spear* z 2011 roku, która wyeliminowała Osamę Bin Ladena, ani nie poprawiła regionalnego środowiska bezpieczeństwa, ani nie wpłynęła zna-cząco na osłabienie globalnej sieci terrorystycznej. Charakter współczesnych grup terrorystycznych jest bowiem wzrastająco sieciocentryczny⁷, więc ich działalność może się dalej rozwijać bez jakiegokolwiek dowództwa centralnego.

Wręcz przeciwnie, trwająca trzynaście lat operacja w Afganistanie przyniosła nowe problemy i wyzwania, z którymi społeczność międzynarodowa będzie się dopiero musiała zmierzyć. Nieprzemyślane działania militarne oraz błędy wynika-jące z niezrozumienia i braku implementacji analiz dynamiki społeczno-kulturowej

⁵ V. Bados, *Operationalization of culture in military operations. Best Practices*. SP TRADOC: Granada, 2010, s. 10.

⁶ Dowództwo Operacyjne Sił Zbrojnych RP. Oficjalna strona internetowa. www.do.wp.mil.pl (15.07.2012)

⁷ J. Stubbs, *Superterrorism and the Military instrument of Power*, Maxwell Air Force Base, Ala-bama, kwiecień 1998. <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA402553&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (13.02.2011).

w działalność wojskową stworzyły dodatkowe zagrożenia, takie jak rosnący opór talibów i nasilenie działań rebelianckich. Główną i najbardziej kłopotliwą cechą wciąż trwającego w tym rejonie konfliktu jest jego wewnętrzny i polimorficzny charakter, gdyż działania rebelianckie odbywają się w niejednoznacznym i stale zmieniającym się środowisku. Określić je można jako zmieniające się konstelacje komórek, łączących się od czasu do czasu ad hoc, w celu przeprowadzenia ataku, co jest charakterystyczne dla współczesnych zagrożeń asymetrycznych, o których mowa w artykule⁸. Używając metafory, ucieliśmy Hydrze jedną z głów – na miejsce której wyrosły trzy nowe. Symptomatyczne podejście oraz niedostosowane do środowiska społeczno-kulturowego działania będą generować podobne problemy w przyszłych operacjach. Stąd istnieje konieczność znalezienia dla sił bezpieczeństwa metod, dzięki którym osiągnąć można holistyczny obraz rejonu, w którym prowadzi się działania, uwzględniający różnego rodzaju czynniki mające wpływ na efektywność ich działań. Stąd niezbędna będzie umiejętność operacjonalizacji kultury, czyli identyfikacji w charakterystyce społeczno-kulturowej rejonu operacji cech mających znaczenie dla operacji, oraz ich wykorzystanie w planowaniu i prowadzeniu działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa⁹.

Inną ważną kwestią jest to, że, jak podkreśliliśmy na początku, mimo iż terroryzm i działania partyzanckie nie są tożsamymi zjawiskami, ich uwarunkowania kulturowe, motywacje, mechanizmy i struktury organizacyjne opierają się o podobne zasady. Jak stwierdziła główna pomysłodawczyni programu Human Terrain System, Montgomery McFate, wróg, z którym mamy i będziemy mieli do czynienia w najbliższych latach, jest „skrajnie antyzachodni, ponadnarodowy w zakresie, bez struktury hierarchicznej, skryty i działający poza ramami państwa narodowego. Ani Al-Kaida, ani rebelianci w Afganistanie nie walczą w clausewitzowskiej wojnie, w której konflikt zbrojny jest racjonalnym rozszerzeniem polityki za pomocą innych środków. Taki przeciwnik nie zachowuje się racjonalnie w „naszym” rozumieniu. Jednak formy, w jakich walczą, ich struktury organizacyjne i motywacje są w dużym stopniu determinowane przez społeczeństwo i kulturę, z których się wywodzą”¹⁰. Stąd wiele z doświadczeń zdobytych podczas działań kontrwywiadu w Afganistanie i Iraku może być stosowane podczas zwalczania terroryzmu w ramach operacji wojskowych i innych działań mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa, nie tylko na potrzeby armii, ale także innych formacji zbrojnych, takich jak policja.

Głównym celem artykułu jest więc analiza kulturowego wymiaru działań społeczności międzynarodowej prowadzonych przez siły wojskowe, mających na celu zwalczanie zagrożeń asymetrycznych, takich jak terroryzm ponowoczesny i działania partyzanckie. Warto bowiem skupić się na szerszym niż stricte kryminalny

⁸ C. Coker, *Cultural Ruthlessness and the War Against Terror*, Australian Army Journal, Vol III, Number 1/2006, s. 147.

⁹ V. Bados, op. cit., s. 11–12.

¹⁰ M. McFate, *The Military Utility of Understanding Adversary Culture*, Joint Forces Quarterly (42–48). Issue 38, 2005, s. 43.

czy militarny wymiarze owych zagrożeń. Analiza przyczyn źródłowych działalności terrorystycznej oraz partyzanckiej w operacji ISAF¹¹ dowiodła, iż przyczyny działań o tej naturze są o wiele głębsze niż te z poziomu ekonomicznego czy ideologicznego. Podejście interdyscyplinarne jest więc odpowiednie dla badania zjawisk tego typu, gdyż zapewnia ono analizę szerokiego i wielowymiarowego tła powstawania zagrożeń asymetrycznych. Omówione w artykule studia przypadku mają więc na celu zrewidowanie podstawowych, niekiedy błędnych założeń dotyczących zagrożeń asymetrycznych, takich jak terroryzm i działania partyzanckie. Niepełna ich ocena bowiem zmniejsza skuteczność operacji militarnych mających na celu ich zwalczanie i zapewnienie bezpieczeństwa w danym regionie. Jak dowodzą zebrane wyniki badań, operacjonalizacja kultury może być skutecznym narzędziem poprawy ich skuteczności.

Operacjonalizacja kultury

Czynniki społeczno-kulturowe odegrały ważną rolę w większości operacji militarnych skierowanych na zwalczanie zagrożeń asymetrycznych, w których armie państw NATO uczestniczyły od końca zimnej wojny. Pojawienie się koncepcji operacji populacjocentrycznych, takich jak operacja w Afganistanie (2001–2014) czy iracka (2003–2011), skierowało uwagę na konieczność dogłębnej analizy czynników kulturowych i ich wpływu na powodzenia działań wojskowych w rejonie operacji. W owych konfliktach mamy do czynienia z przesunięciem środka ciężkości w kierunku lokalnej populacji, których poparcie musi być uzyskane dla osiągnięcia celów operacji. Również dlatego, iż wróg kryje się (operuje) wśród ludności cywilnej i jest zazwyczaj nie do odróżnienia, trudno więc ustalić jasną granicę między kombatantami i osobami niestwarzającymi zagrożenia. W operacjach tych zauważamy również bezprecedensowy wzrost znaczenia działań niekinetycznych dla powodzenia działań przeciwpartyzanckich (COIN) i stabilizacyjnych, takich jak operacje psychologiczne (PSYOPS), informacyjne (INFO OPS) czy kluczowe znaczenie jednostek Civil Affairs (CA) i współpracy cywilno-wojskowej (CIMIC), które bazują na dogłębnym rozumieniu kultury rejonu operacji. Świadomość międzykulturowa oraz wyższe poziomy wykorzystania wiedzy o społeczno-kulturowych aspektach rejonu operacji staną się jeszcze bardziej znaczące w przyszłych operacjach ze względu na wspomniane wcześniej globalne trendy takie, jak: nacjonalizmy, społeczny tradycjonalizm na Bliskim Wschodzie, regionalizacja świata oraz ewolucja konfliktów dotychczas głównie o podłożu ideologicz-

¹¹ Więcej na ten temat w: K. Trochowska, *Uwarunkowania społeczno-kulturowe a przyczyny źródłowe terroryzmu. Zastosowanie metodologii Root Cause Analysis w procesach decyzyjnych środowiska operacji, Zwalczanie terroryzmu w ramach operacji wojskowych*, Konsorcjum Akademickie: Kielce 2011.

nym bądź nacjonalistycznym, w stronę religijnych i kulturowych, co ma szczególne znaczenie dla naszych rozważań.

Należy również pamiętać, iż czynniki kulturowe wpływają nie tylko na klasyczne niekinetyczne aspekty operacji, przenikają bowiem cały proces planowania, przygotowania, przeprowadzania oraz oceny danej operacji czy całej misji na wszystkich jej poziomach, szczególnie iż operacje populacjocentryczne zazwyczaj rozciągnięte są w czasie, jak operacja w Wietnamie, Iraku czy obecna – w Afganistanie. Wpływ czynników kulturowych na efektywność operacji zaobserwować możemy między innymi w następujących jej aspektach:

- Wsparcie sił (*Force Support*): tworzenie doktryn, przygotowanie sił, trening przedoperacyjny, edukacja komponentów;
- Świadomość sytuacyjna (*Battlespace Awareness*): obejmująca wszystkie etapy zbierania danych wywiadowczych, przetwarzanie, analizę, ewaluację, interpretację, wykorzystanie i kolportaż informacji;
- Aplikacja siły (*Force Application*): manewry mające na celu zabezpieczenie terenu, zapewnienie bezpieczeństwa populacji i infrastruktury, zaangażowanie kinetyczne i niekinetyczne, zmniejszenie strat własnych i wśród ludności cywilnej;
- Logistyka (*Logistics*): Dyslokacja i rozmieszczenie sił, dostawy, instalacja infrastruktury na potrzeby operacji, kontakty z lokalnymi kontraktorami w tej dziedzinie;
- Dowodzenie i kontrola (*C2*): organizacja komponentów narodowych i wielonarodowych na obcym terenie, współpraca z sojusznikami, strukturyzacja operacji i podział zadań, integracja zdolności, planowanie, procesy decyzyjne, monitorowanie operacji i ocena postępów, zapewnienie interoperacyjności;
- Budowanie relacji i informacje operacyjne (*Building Partnerships and IOs*): komunikacja, obiektywność informacji, wpływanie na sojuszników, ludność lokalną i komponenty wroga, współpraca z organizacjami rządowymi i pozarządowymi;
- Sieciocentryczność (*Net-Centric*): wykrywanie, analiza i reagowanie na wydarzenia¹².

Przeciwstawianie się zagrożeniom asymetrycznym w ramach operacji wojskowych może być zatem efektywne jedynie w warunkach posiadania pełnej świadomości sytuacyjnej uwzględniającej wszystkie z poruszonych zagadnień. Zdały sobie z tego również sprawę kraje NATO, które w trwającym w latach 2008–2010 Wielonarodowym Eksperymentie nr 6, szczególnie w celu 4.3, skoncentrowano się na poprawie efektywności operacji celem zwiększenia świadomości kulturowej żołnierzy operujących w różnym od własnego i „obcym” pod względem tradycji, społecznych powiązań, sposobu życia i wartości środowisku operacji. Jak bowiem wyszczególniono w inicjującym przedsięwzięcie raporcie *Multinational Experiment 6. Baseline Assessment 2008 USJFC*, podstawowe problemy dotyczące kwestii kulturowych w środowisku operacyjnym, którymi zajęto się w owej edycji MNE, to przede wszystkim:

¹² V. Bados, op. cit., s. 11–12.

- Brak umiejętności zintegrowanego zrozumienia dynamiki środowiska operacyjnego w zakresie warunków społecznych, kulturowych, politycznych, prawnych i ekonomicznych rejonu operacji militarnej.

- Znikoma ilość personelu poza środowiskiem sił specjalnych (SOF) wyszkolona w zwalczaniu zagrożeń asymetrycznych oraz operacjach przeciwpartyzanckich (*countrinsurgency operations*, COIN) czy edukowana w kwestiach świadomości, komunikacji i kompetencji międzykulturowych.

- Brak efektywnej strategii komunikacji międzykulturowej.

- Zróżnicowanie i brak integracji kultur organizacyjnych, proceduralnych i operacyjnych pomiędzy różnymi aktorami militarnymi, rządowymi i pozarządowymi, działającymi w rejonie operacji, w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi realizacji celów oraz brak efektywnej komunikacji między wymienionymi komponentami.

- Siły połączone oraz inne komponenty interagencyjne muszą osiągnąć wspólne rozumienie środowiska operacji.

- Dowódcom niezbędne jest wszechstronne szkolenie w zakresie kompetencji, organizacji i możliwości połączonych, innych organizacji rządowych (*Other Governmental Organizations*, OGA) oraz organizacji międzynarodowych¹³.

Rezultatem MNE 6 były wytyczne zawarte w produktach owej edycji eksperymentu, które zostaną przedstawione w dalszej części artykułu.

Według rozumienia NATO, świadomość międzykulturowa równa się jedynie treningowi i edukacji i uniemożliwia operacjonalizację kultury. Aby poradzić sobie z tym problemem, dokonano rozróżnienia na świadomość międzykulturową i kompetencję międzykulturową, która jest właśnie aplikacją tej pierwszej, celem operacyjnego wykorzystania kultury. Proponowane rozwiązanie inkorporacji problemów natury kulturowej przy wydawaniu rozkazów w trakcie misji ma wyglądać następująco: po przyjęciu zadania dokonuje się analizy potencjalnych problemów natury kulturowej, następnie eksperci do spraw kultury wydają stosowne opinie i praktyczne wskazówki dotyczące tego jak tym problemom zaradzić bądź wykorzystać pewne specyfikacje kulturowe na naszą korzyść, należy następnie przewidzieć potencjalny zakres reakcji oraz scalić zamysł dowódcy z powyższymi czynnikami, celem wydania odpowiedniego rozkazu¹⁴. W żadnym razie nie uwzględnia się internalizacji kultury adwersarza, a jeżeli popatrzymy na klasyczną definicję świadomości międzykulturowej, widzimy iż *cross-cultural awareness*, jest rozumieniem nie tylko świadomości, motywów oraz innych mechanizmów kształtowanych przez tło społeczno-kulturowe jednostek, z którymi wchodzi się w interakcję, ale również rozumieniem swoich własnych kulturowo zdeterminowanych zachowań

¹³ F. Pamplos i Jacinto Pena, *Cross-Cultural Awareness: Analytical Concept*, MNE 6 Goal 4.3. Draft Version. SP TRADOC Directorate for Research, Doctrine and Materiel: Granada, styczeń 2010, s. 18–19.

¹⁴ Multinational Experiment 6: *The Irregular Challenge: a Comprehensive Approach to a Complex Problem*, Plan prezentacji Senior Leaders Seminars zamykający MNE 6. Bruksela, 29.10.2010, s. 39.

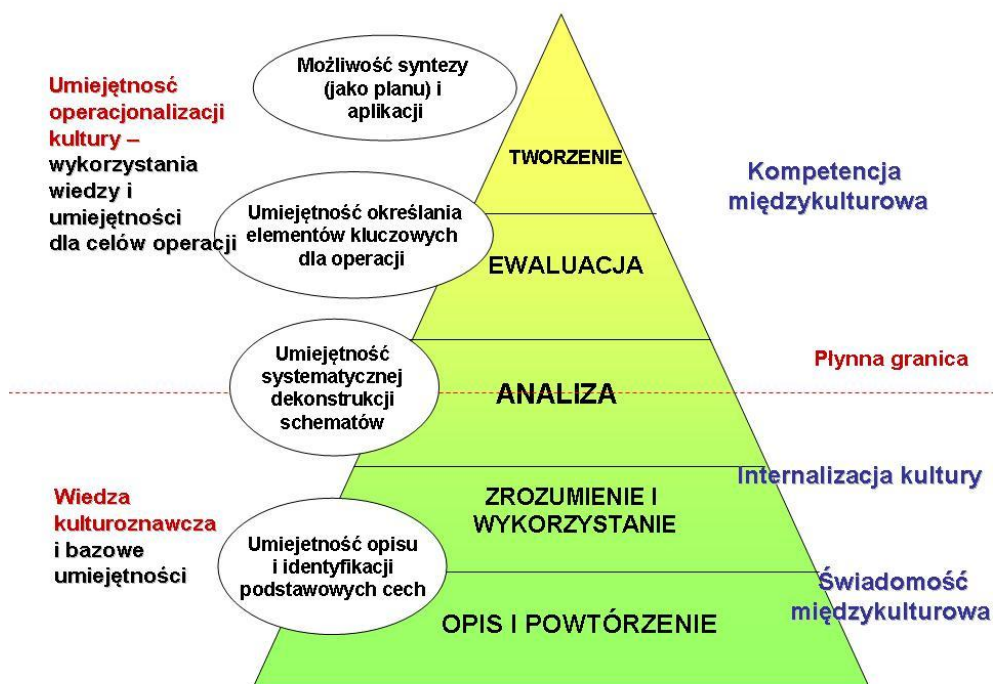
i podejść, oraz możliwych implikacji zderzenia tych dwóch postaw, więc kompetencja międzykulturowa powinna opierać się na internalizacji tych wytycznych celem efektywnej komunikacji i operowania w drugim środowisku kulturowym w danej sytuacji¹⁵.

Działaniem o znaczeniu fundamentalnym dla dogłębnego zrozumienia środowiska operacji i zyskania pełnej świadomości sytuacyjnej jest więc operacjonalizacja kultury, rozumiana jako identyfikacja znaczących dla powodzenia operacji militarnych aspektów szeroko rozumianej kultury terenu, na którym prowadzi się działania i wdrożenie tej wiedzy w procesy przygotowania i prowadzenia operacji, odpowiednio do szczebla zadaniowego. Dzięki temu percepcja działań wojskowych przez społeczeństwo może być korzystniejsza, a łatwiejsze uzyskanie jego poparcia i współpracy powinno spowodować podniesienie poziomu bezpieczeństwa przez minimalizację strat własnych i wśród ludności cywilnej, czy usprawnienie procesu odbudowy pokonfliktowej, zwiększając tym samym efektywność operacji. Jednak operacjonalizacja kultury nie przebiega tak samo na wszystkich szczeblach operacji. Inny zakres kompetencji i umiejętności będzie bowiem oczekiwany od żołnierzy niższego stopnia, inny od dowódców, a inny od pracowników cywilnych. I szczególnie w wypadku współczesnych operacji militarnych niższy szczebel nie oznacza mniejszej odpowiedzialności – wręcz przeciwnie.

Zacznijmy więc od bazowego podziału poziomów operacjonalizacji kultury. Popularna koncepcja świadomości międzykulturowej, która w literaturze przedmiotu obejmuje wszystkie stopnie zastosowania podstawowej wiedzy etnograficznej o danym terenie dla poprawienia efektywności operacji¹⁶, jest jedynie pierwszym stopniem operacjonalizacji kultury. Pomocna w zrozumieniu tej hierarchii jest taksonomia Blooma, która, zastosowana dla różnych poziomów operacjonalizacji kultury, przedstawia się następująco:

¹⁵ B. Tomalin i Susan Stempleski, *Cultural awareness*, Oxford University Press: Oxford, 1993, s. 5.

¹⁶ W literaturze przedmiotu na określenie zestawu kompetencji międzykulturowych niezbędnych żołnierzom biorącym udział w operacji, znajdujemy również takie nazwy jak przygotowanie kulturowe (Wong 2003), znajomość kultury (*cultural literacy*, McFarland 2005), adaptacyjność (*cultural adaptability*, Sutton i Gundling 2005), teren kulturowy/ludzki (Connable 2006), ekspertyza kulturowa (Department of Defense 2005), kompetencja kulturowa (Johnson 2006), inteligencja kulturowa (Konrad 2006), zrozumienie kultury, czy kompetencja międzykulturowa, (*cross-cultural competence*, 3C), popularna w amerykańskich publikacjach wojskowych. Więcej na ten temat w Selmeski, Brian. *Military Cross-Cultural Competence: Core Concepts and Individual Development*. Royal Military College of Canada: Kingston, 2007, s. 3–6. Nie są definicje równoważne, dlatego przeanalizowawszy wszystkie te definicje, dla jasnego porządkowania kategorii dla ich późniejszej operacjonalizacji, autorka zdecydowała zastosować przedstawioną taksonomię.

Źródło: Bados, Victor. *Operationalization of Culture into Military Operations: Best Practices*. SP TRADOC: Granada, 2010 (s. 9).

Rys. 1. Taksonomia Blooma zastosowana dla różnych poziomów operacjonalizacji kultury

Istotność hierarchii Blooma dla rozpatrywanego przez nas problemu opiera się na stworzeniu poziomów aplikacji świadomości międzykulturowej oraz bazowych kompetencji, które żołnierze i dowódcy powinni posiadać przy określonym stopniu zaawansowania i wymagań ich stanowiska. Bazową warstwą tej skali będzie umiejętność identyfikacji i opisu wyróżniających cech danych kultury, mechanizmów nią rządzących oraz tworzących się w jej obrębie struktur społecznych czy wartości, oraz rozpoznanie cech własnej kultury mogących mieć wpływ na percepcję kultury rejonu operacji, czyli **świadomość międzykulturowa**. Kolejnym elementem jest umiejętność **internalizacji kultury**, czyli po pierwsze zrozumienia własnego tła kulturowego, a po drugie przyjęcia określonego schematu zachowań, jako własnego, by w ten sposób ułatwić sobie przewidzenie reakcji ludności na nasze działania. Szczyt tej piramidy natomiast, to umiejętność używania odpowiednio zanalizowanej wiedzy kulturowej dla celów operacji, czyli **kompetencja międzykulturowa**, na przykład wiedza o tym jak dokonać syntezy tej wiedzy z założeniami operacyjnymi danego planu¹⁷. Victor Bados przedstawia doskonały przykład

¹⁷ V. Bados, op. cit., s. 9–11.

aplikacji przedstawionej przez nas taksonomii w warunkach operacyjnych: dana grupa może skorzystać na dobrym treningu, zapewniającym zrozumienie, które aspekty społeczno-kulturowe rejonu operacji odpowiednio wykorzystane mogą podnieść jej efektywność. Mogą być w stanie rozpoznać niektóre z tych cech i wykorzystać je w tworzeniu planów operacyjnych, potrafią je zrozumieć, zastosować i stworzyć raport. Jednak bez wiedzy dotyczącej własnych filtrów kulturowych mających wpływ na percepcję oraz profesjonalnej, wymagającej wysokiego stopnia kompetencji międzykulturowych analizy i oceny, nie będą w stanie przewidzieć długofalowych drugo- i trzeciorzędowych efektów swoich działań. Nie będą również w stanie tworzyć innowacyjnych planów, które przynoszą trwałe efekty¹⁸.

Dzieje się tak dlatego, iż efektywne wykorzystanie świadomości międzykulturowej podczas operacji, dla dobra obu zaangażowanych stron, polega na analizie sytuacyjnego „ducha” i jego operacjonalizacji dla osiągnięcia pożądanych efektów, nie tylko umiejętności wyjaśnienia, ale i zmiany rzeczywistości. Podczas gdy w środowisku operacji wielu z uczestników zarówno cywilnych, jak i wojskowych oraz decydentów może posiadać określony stopień świadomości międzykulturowej, ten poziom zrozumienia kultury, bez umiejętności jej operacjonalizacji, nie prowadzi do efektywnego uwzględnienia znaczących dla celów wojskowych aspektów kultury w procesach decyzyjnych, zarówno na najwyższym szczeblu strategicznym przy określaniu celów operacji, przez operacyjny, po zadania na poziomie taktycznym. Większość dotychczasowych doświadczeń wskazuje na to, iż nie potrafimy nawet odpowiednio zrozumieć dynamiki środowiska społecznego, nazywanego w amerykańskiej literaturze „terenem ludzkim”, w którym działamy, stąd kolejne kroki podejmowane według powyższego schematu nie przynoszą pożądanych rezultatów, a efektywna odbudowa pokonfliktowa staje się trudna, jeżeli nie niemożliwa.

Musimy też zdać sobie sprawę z istotnej kwestii, która w większości rozwiązań w zakresie operacjonalizacji kultury została niedopracowana. Kultura, rozumiana jako zbiór wartości, tradycji, wierzeń, form organizacji społecznej, zachowań, sieci znaczeń i ram percepcji, jest tworem dynamicznym, nieustannie ewoluującym. Kultura, to przede wszystkim wzorzec reakcji i adaptacji do zmieniających się warunków, determinowany przez wymienione wyżej elementy klasycznej definicji kultury, doświadczenia jednostki oraz jej cechy osobowości. Tylko dokładnie rozumiejąc powyższe, możemy przybrać odpowiedni wzorzec podejścia do szeroko pojętej „kultury” traktowanej, jako żywy, dynamiczny proces, który powinien być punktem odniesienia do modyfikacji naszych zachowań celem wywołania określonych skutków. Proces operacjonalizacji kultury bowiem jest wielostopniowy i wymaga przejścia od wiedzy na temat kultury (świadomości międzykulturowej), przez umiejętność jej internalizacji do kompetencji międzykulturowych, czyli zdolności wdrożenia zaawansowanej wiedzy i umiejętności operowania w kategoriach danej kultury w procesy decyzyjne. Nie można jednak zapominać, iż percepcję warun-

¹⁸ Ibidem, s. 9.

ków społeczno-kulturowych rejonu operacji warunkuje nasz własny zestaw rodzimych przekonań, wzorców kulturowych, zachowań czy wartości. Podczas prowadzenia operacji usiłuje się modyfikować wzorce zachowania społeczeństwa, próbując używać świadomości międzykulturowej, jako pomocnego narzędzia, nie robiąc nic w kierunku zrozumienia i modyfikacji swoich własnych zachowań, internalizacji kultury, a potem osiągnięcia kompetencji międzykulturowych umożliwiających odpowiednią adaptację zdobytej wiedzy dla celów operacji. Ponadto, duża część literatury kulturoznawczej rejonu operacji zawiera wyniki badań prowadzonych przed ustaleniem obecności sił zbrojnych. Może dać ona ogólny obraz społeczeństwa, z jakim będziemy mieli do czynienia, jednak warunki konfliktu i sama obecność obcych formacji wojskowych ma znaczny wpływ na zachodzące zmiany kulturowe. Stąd konieczna jest dogłębna analiza również i tych zmian, gdyż część informacji z czasu „pokoju” może być zwyczajnie nieaktualna.

Omówione powyżej niebezpieczeństwo niezrozumienia dynamiki kulturowej rejonu operacji, które uniemożliwia zdobycie pełnej świadomości sytuacyjnej, zostało zauważone już wieki temu przez chińskiego klasyka strategii, Sun Tzu, który stwierdził: „Jeśli znasz siebie i swego wroga, przetrwasz pomyślnie sto bitew. Jeśli nie poznasz swego wroga, lecz poznasz siebie, jedną bitwę wygrasz, a drugą przegrasz. Jeśli nie znasz ni siebie, ni wroga, każda potyczka będzie dla Ciebie zagrożeniem”¹⁹. Szczególne znaczenie samoświadomości kulturowej oraz konieczności internalizacji kultury zostało również wskazane w podręczniku *Operational Culture for Deploying Personnel* dla amerykańskich marines. Jak wskazują autorzy, celem takiej podwójnej świadomości jest umiejętność przyjęcia perspektywy oraz sposobu myślenia wroga, który kontroluje sytuację przez znajomość terenu, kultury, lokalnych zasad postępowania. „To wróg definiuje kim jest, nie zagraniczna armia. Należy więc walczyć z nim na jego zasadach, nie naszych”²⁰.

Jednak wiedza w tym wypadku nie oznacza jedynie posiadania odpowiednich informacji wywiadowczych, danych dotyczących kondycji przeciwnika, zasobów broni czy planów. „Chodzi bowiem o zrozumienie procesów i systemów wartości zarówno dowództwa, jak i całej ludności cywilnej przeciwnika. Innymi słowy, znajomość odnosi się do całościowego poznania i zrozumienia społeczeństwa wroga. Dla narzucenia swojej woli przeciwnikowi lub odwieńdzenia go od chęci narzucenia nam swojej woli, kluczowe jest zrozumienie mentalności i systemów wartości oponenta”²¹. Umożliwia nam to bowiem zrozumienie motywacji wspierania bądź odrzucania działań, które są dla sił wojskowych niekorzystne oraz wniknięcie w sposób myślenia zarówno oponenta, jak i ludności lokalnej, której wsparcie należy

¹⁹ Tzu, Sun. *The Art of War: The Denma Translation*. Schambala Publications: Boston 2002.

²⁰ CAOCL, *Operational Culture for Deploying Personnel. Afghanistan*, US Marine Corps: Quantico, May 2009, s. 87.

²¹ Ł. Kamiński, *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków, 2009, s. 289.

uzyskać. Wojny o „serca i umysły” bowiem nie opierają się na działaniach militarnych, lecz dogłębnym zrozumieniu i odpowiednim wykorzystaniu wiedzy o społeczno-kulturowych aspektach rejonu operacji.

Wybrane narzędzia operacjonalizacji kultury

Na bazie tak określonej koncepcji teoretycznej operacjonalizacji kultury dokonajmy przeglądu niektórych, stosowanych w ramach walki z zagrożeniami asymetrycznymi, istniejących modeli i narzędzi operacjonalizacji kultury. Ujawni to nam, które dane kulturowe mogą być przydatne operacyjnie i jak je wdrożyć w procesy operacyjnego planowania. Rekomendacje Combat Studies Institute zawarte w opracowaniu: *Through the Lens of Cultural Awareness: A Primer for US AF Deploying to Arab and Middle Eastern Countries*, doświadczenia zdobyte w Iraku i Afganistanie w ramach amerykańskiego programu *Human Terrain System*, 9-stopniowa kulturowa metodologia *Red Teaming* stosowana obecnie przez amerykańskie siły lądowe oraz rezultaty wspólnych badań NATO przeprowadzonych w ramach międzynarodowego eksperymentu MNE 6, wskażą wielowymiarową perspektywę możliwości w tym zakresie.

Jedną z najwcześniejszych publikacji teoretycznych dotyczących operacjonalizacji kultury dla potrzeb wojsk lądowych jest *Through the Lens of Cultural Awareness: A Primer for US Armed Forces Deploying to Arab and Middle Eastern Countries* z 2006 roku²². Zawiera ona zestaw wskazówek dotyczących przygotowania kulturowego żołnierzy przed rozmieszczeniem wojsk na teatrze działań w rejonie Bliskiego Wschodu i krajach arabskich. Według owej publikacji, aspekty kulturowe, które są niezbędne dla prawidłowego przygotowania rozpoznawczego terenu²³, to:

- Społeczeństwo, jego organizacja demograficzna, historia, aspekty ekonomiczne.
- Zwyczaje oraz schematy życia codziennego.
- Wartości, aspekty ideologiczne i motywacje.
- Praktyki religijne.
- Zewnętrzne wpływy kulturowe i religijne.
- Kulturowe i religijne podłoże poglądów na temat walki oraz działań wojennych.
- Poziom tolerancji religijnej.

²² W. Wunderle, *Through the Lens of Cultural Awareness: A Primer for US AF Deploying to Arab and Middle Eastern Countries*, Combat Studies Institute: Kansas, 2006. Jest to ważna publikacja, gdyż część teorii oraz metod w niej zawartych została potem zastosowana przy tworzeniu innych publikacji doktrynalnych i polowych, takich jak np. FM 3-24.2, gdzie posłużono się taksonomią kultur opartą o podział na wpływy kulturowe, wariacje i manifestacje, oraz włączono różne warianty piramidy potrzeb opartej na podziale dokonanym przez Maslowa.

²³ Joint Intelligence Preparation of the Battlefield (JIBP).

- Napięcia i konflikty między równymi grupami etnicznymi, kulturowymi i religijnymi.
- Interakcje międzynarodowe.
- Style i sposoby podejmowania decyzji²⁴.

Skategoryzowane w ten sposób informacje powinny być dostępne do dalszego wykorzystania, gdy siły działają już w rejonie operacji, podczas analizy misji, wynikających zeń zadań oraz tworzenia alternatywnych scenariuszy rozwoju wydarzeń. Dzięki temu można zoperacjonalizować owe czynniki w tym sensie, iż jesteśmy w stanie przewidzieć ich wpływ na realizowane plany. Ponadto, „dowódcy muszą rozumieć, iż owe religijne i kulturowe czynniki znacząco wpływają na założenia, motywacje, ograniczenia, postawione zadania i ocenę ryzyka, czyli kluczowe aspekty powodzenia danej operacji”²⁵. Efektem włączenia powyższych czynników w procesy planowania zadania będzie opracowanie najodpowiedniejszego dla danej sytuacji i rejonu operacji planu działania, a późniejsza kontrola i analiza wpływu czynników kulturowych na jego wykonanie pozwoli na wykorzystanie pełnej świadomości sytuacyjnej dla osiągnięcia optymalnych wyników danej operacji.

Human Terrain System

Drugą inicjatywą, która miała za zadanie poprawić działalność operacyjną w aspekcie kulturowym był Human Terrain System, koncept armii amerykańskiej zastosowany najpierw w Iraku, a następnie Afganistanie. Już w roku 2005, 10 Dywizja Górską z Afganistanu wystosowała wniosek operacyjny *Operational Needs Statement* (ONS) w kwestii braku skutecznych metod dostępu do informacji o ludności, w latach 2006 i 2007, wielu dowódców jednostek U.S. Army oraz Marines w Iraku, składali ONS i *Joint Urgent Operational Needs Statements* (JUON) w tych samych kwestiach, które podpisane były również przez siły koalicji Wielonarodowego Korpusu MNC-I. Mimo obecności i zaangażowania jednostek współpracy cywilno-wojskowej, operacji psychologicznych czy jednostek Civil Affairs, dowódcy wskazywali na poważne operacyjne braki i potrzeby w kwestiach społeczno-kulturowych zarówno w Iraku, jak i Afganistanie. Skutkowały one wzrastającymi stratami wśród sił własnych, zmniejszeniem zdolności dowódców do oceny i analizy kompleksowych powiązań i interakcji między plemionami i grupami społecznymi oraz identyfikacji elementów terrorystycznych oraz partyzanckich (*Al Qaida Associated Militants*, AQAM) wśród ludności. Ponadto zdano sobie sprawę z ryzyka porażki misji oraz niezamierzonych efektów operacyjnych dotyczących właśnie problemów z komunikacją z ludnością cywilną i świadomości sytuacyjnej, które mogą mieć strategiczne konsekwencje.

²⁴ Wunderle, William. *Through the Lens of Cultural Awareness...*, s. 78.

²⁵ Ibidem, s. 79.

W roku 2006 Organizacja d.s. Zwalczenia Improvizowanych Ładunków Wybuchowych (*Joint IED Defeat Organization*) zaaprobowała powyższe potrzeby operacyjne i sfinansowała koncept Human Terrain System jako inicjatywę przeciwko IED (improvizowanymi ładunkami wybuchowymi), jak się bowiem okazało, wiele ataków tego typu spowodowanych było łamaniem społeczno-kulturowych norm lokalnej społeczności. Wprowadzenie wymaganych rozwiązań miało poprawić sytuację bezpieczeństwa w rejonach operacji. Kolejnym krokiem było więc powstanie drużyn Human Terrain, najpierw w Iraku a później w Afganistanie.

Drużyny Human Terrain Teams (HTT) składają się z 5-9 osób: dowódcy, specjalistów nauk społecznych, nadzorcy badań i ekspertów do spraw lokalnej kultury. używane są w rejonie operacji do wsparcia dowódców przez uzupełnianie luk w ich kulturowej świadomości dotyczącej środowiska operacyjnego. Ich zadaniem jest również zapewniać odpowiednie dla kultury rejonu operacji interpretacje zdarzeń, tak by zwiększyć świadomość sytuacyjną dowódcy oraz wspomóc operacyjny proces decyzyjny. Specjaliści HTT mają doświadczenie w badaniach w zakresie nauk społecznych (antropologia, socjologia, kulturoznawstwo) lub doświadczenie operacyjne, i działają wspólnie z jednostkami taktycznymi i operacyjnymi w zakresie zbierania informacji na temat ludności oraz tworzenia z nich spójnych ram analitycznych, zwiększania świadomości kulturowej żołnierzy i doradzania dowódcy i budowania związków oraz wzmacniania zaufania lokalnej jedności, dla poprawy efektywności operacji²⁶.

Zakres informacji zbieranych i analizowanych przez specjalistów HTS jest szeroki i obejmuje współczesne instytucje społeczne, instytucje historyczne, strefy wpływu, zewnętrzne czynniki kształtujące środowisko operacji, dane demograficzne, aspekty kultury, normy społeczne, organizacje, infrastrukturę, czynniki kulturowe mające wpływ na operację, czynniki religijne, źródła tożsamości i badania opinii publicznej. Stosowaną dla porządkowania i operacjonalizacji tych danych dla celów wojskowych metodologią jest wspomniana również w FM 3-24 i FM 3-24.2 ASCOPE (*Area, Structure, Capabilities, Organization, People, Events*). Pytania, na które szuka się odpowiedzi podczas analizy terenu dla interesujących nas kategorii OPE, zestawione są w poniższej tabeli.

Tabela 1

Szczegóły kategorii OPE w ramach analizy ASCOPE

Organizacje	Wpływ następujących organizacji na populację AOO:
	1. Religijne
	2. Partie polityczne
	3. Organizacje patriotyczne/ pożytku publicznego
	4. Związki zawodowe
	5. Grupy przestępcze
	6. Lokalne organizacje społeczne

²⁶ N. Finney, *Human Terrain Team Handbook*, U.S. Army Human Terrain System: Fort Leavenworth, September 2008, s. 4.

	<p>7. Korporacje transnarodowe 8. Międzynarodowe organizacje rządowe 9. Organizacje pozarządowe (NGOs)</p>
<p>Populacja</p>	<p>Charakterystyka pozamilitarnych jednostek mających wpływ na operację:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Społeczeństwo 2. Struktury społeczne <ol style="list-style-type: none"> a. Grupy b. Sieci powiązań c. Instytucje d. Organizacje e. Role/ status f. Normy społeczne g. Kultura h. Tożsamość i. Manifestacje kultury <ul style="list-style-type: none"> – Narracje – Symbole – Rytuły j. Przekonania i systemy wierzeń <ul style="list-style-type: none"> – Bazowe i uniwersalne wierzenia i przekonania – Wierzenia podzielane przez część społeczeństwa – Przekonania peryferyjne k. Wartości l. Postawy <ul style="list-style-type: none"> – Poszczególnych grup społecznych – Ideologie – Nastawienie do oficjalnego rządu – Nastawienie do stacjonujących obcych sił wojskowych m. Percepcje <ul style="list-style-type: none"> – Władza <ol style="list-style-type: none"> 1. Jaki typ władzy posiada dana grupa? 2. Do czego używają posiadanej władzy? 3. W jaki sposób zyskuje i utrzymuje władzę? 4. Kim są przywódcy? 5. Jaki typ władzy sprawują? 6. W jaki sposób zdobywają i utrzymują władzę? n. Główne interesy i cele 3. Bezpieczeństwo fizyczne <ol style="list-style-type: none"> a. Czy populacja cywilna jest dobrze chroniona? b. Czy istnieje funkcjonalny system sądowniczy i policyjny? c. Czy siły policyjne są sprawiedliwe i nie dyskryminują pewnych części społeczeństwa? d. Jeżeli siły policyjne nie zapewniają społeczeństwu odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa, kto się tym zajmuje? 4. Zasoby ekonomiczne 5. Życie polityczne i obywatelskie <ol style="list-style-type: none"> a. Czy wszyscy członkowie społeczeństwa mają zagwarantowane uczestnictwo w życiu politycznym (prawo wyborcze czynne i bierne)? b. Czy istnieje etniczna, religijna bądź inna dyskryminacja? c. Czy rząd łamie prawa człowieka? d. Czy któreś części kraju są pod okupacją? e. Czy wszyscy cywile mają równy dostęp do usług społecznych takich jak opieka zdrowotna, usługi komunalne, woda, elektryczność i inne?

	<ul style="list-style-type: none"> f. Czy którekolwiek z zasad i praw politycznych, prawnych bądź społecznych ułatwiają tworzenie się grup partyzanckich? 6. Skargi i zarzuty <ul style="list-style-type: none"> a. Jakie skargi, zarzuty i roszczenia wysuwają grupy partyzanckie? b. Jakie skargi, zarzuty i roszczenia wysuwa populacja cywilna? c. Czy są one uzasadnione z racjonalnego punktu widzenia? d. Czy zarzuty i roszczenia są takie same dla populacji lokalnej i grup partyzanckich? e. Czy legalny rząd dostrzega i uznaje owe skargi, zarzuty i roszczenia? f. Czy są one takie same jak problemy życia społecznego dostrzegane przez rząd? g. Czy rząd odpowiada na powyższe i stara się rozwiązywać wskazane problemy? h. Czy rząd jest w stanie je rozwiązać w chwili obecnej? i. Czy siły wojskowe mogą pomóc w rozwiązaniu części tych problemów? 7. Inne aspekty społeczne <ul style="list-style-type: none"> a. Języki i dialekty używane przez ludność lokalną b. Komunikacja niewerbalna, gesty c. Poziomy edukacji, piśmienności oraz dostępu do edukacji d. Środki przekazu informacji oraz ich znaczenie dla społeczeństwa f. Media oraz ich udział w życiu społecznym g. Historia narodowa i polityczna h. Wydarzenia które doprowadziły do powstania grup partyzanckich i. Wydarzenia które doprowadziły do rozwoju tych grup j. Powszechność posiadania broni i jej dostępność dla populacji
Wydarzenia	<ul style="list-style-type: none"> 1. Święta narodowe i religijne 2. Pory poszczególnych działań rolniczych oraz targów 3. Wybory 4. Zakłócenia porządku publicznego 5. Inne cykliczne wydarzenia, święta i celebracje

Źródło: Finney, Nathan. *Human Terrain Team Handbook*. U.S. Army Human Terrain System: Fort Leavenworth, September 2008. (s. 52–55)

Lista ta jest, jak na przeznaczoną do dogłębnej analizy czynników społeczno-kulturowych rejonu operacji, zbyt uboga – lecz stanowi dobry model wstępnej, bazowej charakterystyki rejonu operacji, w którym prowadzone będą działania. Może być również przydatna dla komponentów, którym nie jest potrzebna dogłębna znajomość tych aspektów środowiska operacyjnego, na przykład personelu logistycznego, celem ułatwienia zrozumienia społeczeństwa, w którym będzie prowadzić działalność. Dla potrzeb innych jednostek w ramach operacji – czyli na przykład specjalistów cywilnych, dowódców, czy sił mających bezpośredni kontakt z ludnością, należy jednak stworzyć kompleksowy profil²⁷, z dokładnym wskazaniem na znaczenie operacyjne owych społeczno-kulturowych aspektów rejonu operacji.

²⁷ Propozycje kompleksowych rozwiązań w tym zakresie zawarto w K. Trochowska, *Kompetencje międzykulturowe dla żołnierzy i dowódców w operacjach poza granicami kraju*, AON: Warszawa, 2013.

Jeżeli natomiast chodzi o generalną efektywność systemu HTS, pomimo iż na początku dowódca zarówno w Iraku, jak i w Afganistanie zauważyli poprawę jakości i efektywności kontaktów z ludnością, program Human Terrain nie zawsze spełniał swoje zadania, i po pewnym czasie ludność lokalna uznała iż są oni kolejną jednostką wywiadowczą. Również nieprzygotowanie specjalistów cywilnych do pracy w warunkach wojennych oraz sprzeciw ze strony środowisk nauk społecznych dotyczące etyki prowadzonych „badań” skutkowały negatywnymi opiniami na temat skuteczności i zasadności programu. Ponadto napotkano problemy związane z oceną efektywności działań, zilustrowane przez anegdotalne już stwierdzenie pułkownika Martina Schweitzera biorącego udział w operacji afgańskiej, iż „dzięki drużynom Human Terrain konieczność prowadzenia operacji bojowych spadła o 60%”, opublikowane potem w *New York Times* i rozpowszechniane w mediach krajowych i zagranicznych, nie miało żadnych mierzalnych podstaw²⁸. Kolejną problematyczną kwestią była ocena działalności HTS pod względem etycznym – Amerykańskie Stowarzyszenie Antropologiczne zdecydowanie potępiło praktyki wykorzystywania dorobku tej nauki dla wsparcia działań wojskowych²⁹.

Red Teaming

Warto przyjrzeć się również praktycznym rozwiązaniom szkoleniowym i stosowanym narzędziom w działalności *University of Foreign Militaries and Cultural Studies* (UFMCS) armii amerykańskiej, gdzie prowadzi się badania, działalność edukacyjną i szkoleniową dla wojsk lądowych, sił połączonych oraz innych organizacji rządowych³⁰. Prowadzi się tam również kursy Red Teaming, mające na celu wykształcenie umiejętności analizy terenu społeczno-kulturowego oraz podniesienia efektywności analizy i zwalczania zagrożeń asymetrycznych. Trwają one, zależnie od osiąganego po ukończeniu stopnia zaawansowania, od dwóch do osiemnastu tygodni. Sam koncept Red Teaming stworzony został w Fort Leavenworth, jako narzędzie wspomagające dowódców w przystosowaniu do dynamiki środowiska operacyjnego oraz umożliwiające zdobycie wielowymiarowej perspektywy dotyczącej aspektów operacji, takich jak plany, działania, powiązania ze środowiskiem oraz jego wpływ z perspektywy zarówno sił własnych, sojusznicznych, neutralnych, jak i przeciwnika. W trakcie kursu wykształca się w uczestnikach następujące umiejętności: analizy złożonych systemów i problemów środowiska operacyjnego, rozumianych z różnych perspektyw celem wspomagania procesów decyzyjnych, analizy

²⁸ H. Gusterson, „Human Terrain Teams by Any Other Name?”, *Critical Asian Studies* 42:3/2010, s. 441–443.

²⁹ American Anthropological Association Commission on the Engagement of Anthropology with the US Security and Intelligence Communities (CEAUSSIC), *Final Report on The Army's Human Terrain System Proof of Concept Program*, 14.10.2009. www.aaanet.org (24.09.2011).

³⁰ U.S. Army University of Foreign Military and Cultural Studies, Oficjalna strona internetowa, Fort Leavenworth: Kansas, 2012 <http://usacac.army.mil/cac2/UFMCS/index.asp> (10.11.2011).

koncepcji, metod, teorii i narzędzi antropologii kulturowej celem przewidzenia percepcji sił i słabości sił własnych przez inne komponenty środowiska operacji oraz aplikacji myślenia krytycznego i kreatywnego do tworzenia alternatywnych wizji i planów działania³¹.

Opracowana dla celów szkoleniowych *Red Team Handbook* kładzie duży nacisk na kulturowe determinanty zagrożeń asymetrycznych i środowiska, z którego pochodzi przeciwnik, jak i jego motywacji. Podczas analizy środowiska operacji za pomocą 13 Krytycznych Zmiennych (*13 Critical Variables of the Operational Environment*) należy przyjrzeć się następującym jego atrybutom: środowisko fizyczne, natura i stabilność głównych zaangażowanych komponentów (w tym również własnego), demografia i struktura społeczna, kultura, religia, związki globalne i regionalne, zdolności militarne, wymiana informacji, poziom rozwoju technologicznego, udział organizacji zewnętrznych, cele narodowe i cele głównych zaangażowanych komponentów, czas i aspekty ekonomiczne³². Dla bardziej efektywnej i dokładniejszej realizacji tego zadania, zalecane jest posługiwanie się Metodologią 9 Kroków Analizy Kulturowej (*9-Step Cultural Methodology*), która umożliwia członkom Red Teams dogłębną analizę rejonu operacji oraz wspomaga późniejsze procesy decyzyjne.

Użycie Metodologii 9 Kroków Analizy Kulturowej zalecane jest na początku procesu decyzyjnego tak, by zapewnić dostępność alternatywnych wizji i scenariuszy podczas projektowania, wykonania i oceny danej operacji. Składa się ona z następujących etapów:

Etap 1 skupia się na zrozumieniu czterech punktów widzenia, jakie przyjmują siły własne oraz przeciwnik. Na tym etapie zajmujemy więc analizą następujących perspektyw:

- Jak X (siły własne) widzą siebie samych? Jakie są nasze fundamentalne przekonania dotyczące naszych motywów, wartości i roli?
- Jak Y (siły przeciwne, wróg) postrzega siebie samego? Na tym etapie należy bez wartościowania rozpatrzyć obraz przeciwnika z jego własnej perspektywy.
- Jak X postrzega Y? Jakie poglądy na temat wroga mają nasze siły? W których punktach istnieją rozbieżności, co do jego wizji własnych motywacji i działań?
- Jak Y postrzega X? Jak nasze działania ocenia komponent przeciwny? Które z ich aspektów może wykorzystać przeciwko nam?

Etap 2 oraz kolejne skupiają się na kompleksowej analizie informacji dotyczących kultury oraz tożsamości przeciwnika. Zacząć należy od następujących pytań dotyczących społeczeństwa: W jaki sposób skonstruowany jest system społeczny, z którego pochodzi przeciwnik? Jakie role pełni w nim rodzina, plemię, inne grupy społeczne kształtujące tożsamość i wpływ? W jaki sposób zdobywa się status społeczny? Jakie są relacje między państwem a społeczeństwem? Czy społeczeństwo

³¹ Ibidem.

³² University of Foreign Military and Cultural Studies, *Red Team Handbook*. UFMCS: Kansas, 2011, s. 30.

jest pluralistyczne, czy konserwatywne? W jaki sposób odbywa się asymilacja nowych jednostek?

Etap 3: Władza. Jakie są źródła władzy społecznej i politycznej? Jaka rolę pełni charyzma, status społeczny, etniczność, prawo, użycie przemocy w zdobywaniu i przekazywaniu władzy? Czy polityka używana jest do celów religijnych, czy raczej religia używana jest do celów politycznych? Jakie są kluczowe ośrodki władzy w danym społeczeństwie (rządowe i nieoficjalne), oraz w jaki sposób przywódcy tych organizacji uzyskali władzę?

Etap 4: Historia i narracja. Jakie są metody przekazywania i interpretacji wydarzeń historycznych dotyczących narodu/ grupy? Jakie są główne mity przekazywane w pamięci historycznej? Jaka rolę pełnią one w kształtowaniu tożsamości narodowej?

Etap 5: Ekonomia. Jaka jest rola formalnych i nieformalnych systemów ekonomicznych? Jaki udział w ogólnym systemie ekonomicznym mają obydwa i dlaczego? Jak rozumie się korupcję?

Etap 6: Kultura. Jakie są główne symbole, wartości, wierzenia, obrzędy? Czy mamy do czynienia z tabu? Jak realizuje się praktyki, takie jak: przyjęcie do społeczności, rytuały przejścia, wymierzania sprawiedliwości społecznej, wykluczenia ze społeczności? W jaki sposób rozwiązuje się konflikty? Jaki stopień okazywania emocji jest dopuszczalny? Jak różne są powyższe kategorie od naszych własnych?

Etap 7: Komunikacja. Jakie formy komunikacji są naturalne dla danego środowiska? Jaka jest prawdziwa natura powitań, pożegnań, zwrotów grzecznościowych? Jaki typ retoryki jest doceniany? Jak dużą część komunikacji stanowi komunikacja niewerbalna oraz kontekst? Czy w danym języku są koncepcje i zwroty nieprzetłumaczalne na nasz język?

Etap 8: Wartości. Jakie są główne wartości kierujące zachowaniami grupy? Z jakich powodów uważa się za zasadne odebranie komuś życia (prawo/ honor/ zemsta)? Jak rozumie się prawa jednostki, humanitaryzm, do jakiego stopnia życie jednostki jest cenione? Jak różne jest to od naszego systemu wartości?

Etap 9 polega na kognitywnej analizie sposobów, w jakie zgromadzone w trakcie poprzednich kroków informacje kształtują środowisko, z którego wywodzi się wróg, i jak wpływają one na niego samego³³. Dzięki temu, po zrozumieniu wielowymiarowych perspektyw opracowanych podczas etapu pierwszego, jesteśmy w stanie nie tylko sporządzić pełny profil przeciwnika, ale również zoperacjonalizować główne cechy jego kultury, i zmodyfikować zarówno własne zachowania, jak i działania, by osiągnąć maksymalną skuteczność.

Metodologia ta stosowana jest zarówno podczas szkolenia członków Red Teams, jak również i później, w trakcie tworzenia i modyfikacji planów, jak i oceny ich efektywności po przeprowadzonej operacji. Jest ona użytecznym narzędziem szkoleniowym, kreującym nie tylko umiejętność korzystania z danych celem identyfikacji kluczowych aspektów społeczno-kulturowych, które kształtują przeciwnika,

³³ University of Foreign Military and Cultural Studies, *Red Team Handbook...*, s. 134–138.

i wykorzystania ich dla polepszenia efektywności działań. Kształtuje ona bowiem również zakres uniwersalnych kompetencji międzykulturowych, szczególnie w zakresie internalizacji innych schematów kulturowych, jak i możliwości wielowymiarowego spojrzenia na daną sytuację. Umożliwia to opracowanie kilku wariantów rozwoju sytuacji i działań, oraz lepsze przewidzenie ich efektów zarówno bezpośrednich, jak i drugo- i trzeciorzędowych. Jednak należałoby uzupełnić ten program o trzeci komponent, którego perspektywa jest również ważna dla omawianych przez nas operacji, czyli ludność rejonu operacji, szczególnie podczas realizacji etapu pierwszego (analiza własnych i wzajemnych percepcji sił własnych i wrogich). Da to nam bowiem pełny obraz dynamiki środowiska operacji i umożliwi głębsze zrozumienie percepcji naszej działalności przez ludność lokalną, jej wizji działalności komponentu wrogiego oraz tego, jak postrzegamy ją my i przeciwnik. Wykorzystanie tej wiedzy dla naszych potrzeb znacznie podniesie efektywność podejmowanych działań w ramach operacji populacyjcentrycznych.

Rekomendowane rozwiązania NATO

Dla podsumowania celu 4.3 MNE 6 opracowano zestaw rekomendacji oparty również o przegląd rozwiązań stosowanych w poszczególnych krajach członkowskich i partnerskich, a zawarto je w publikacji SP TRADOC Directorate for Research, Doctrine, Organization and Materiel Document *Operationalization of Culture into Military Operations. Best Practices*. Sugerowane w niej rozwiązania to koncept oficerów-specjalistów regionalnych oraz doradców kulturowych (*Foreign Area Officers, FAO/ Cultural Adviser, CULAD*), zastosowania Human Terrain Teams, oraz symulacyjna metoda profilowania uczestników operacji (*Red & Green Teaming and Re-framing/Profiling actors' analysis method*)³⁴.

I tak, koncept oficerów-specjalistów regionalnych (FAO) oraz doradców kulturowych (CULAD) wywodzi się z armii amerykańskiej i zazwyczaj jest dołączany do ekspedycyjnego komponentu Marines (*Marine Expeditionary Force, MEF*) bądź innych jednostek w zależności od ich geograficznego ułożenia, gdzie oficerowie tacy służą jako doradcy dowódcy w sprawach kultury. Ich główną rolą jest ekspertyza w zakresie włączania czynników kulturowych w procesy planowania i przeprowadzania operacji oraz wspomaganie w przewidywaniu drugo- i trzeciorzędowych efektów prowadzonej operacji na ludność lokalną i kulturę³⁵. Doradcy tacy również uczestniczą w ćwiczeniach, symulacjach, konferencjach i warsztatach celem utrzymywania odpowiedniego poziomu profesjonalizmu. Co ciekawe, proces ich szkolenia trwa od dwóch do pięciu dla FAO oraz od dziesięciu lat wżwyz

³⁴ Rozwiązania te nie posiadają polskich odpowiedników, stąd ich nazewnictwo zostało przyjęte w formie przetłumaczonej przez autorkę.

³⁵ V. Bados, *Operationalization of Culture into Military Operations...*, s. 13–14.

dla CULAD, a obejmuje dogłębną edukację w zakresie danej kultury, głównie w formie życia i pracy w danym rejonie³⁶.

Drugim z proponowanych rozwiązań są Human Terrain Teams (HTT), które bazują na koncepcji amerykańskiej, jednak są nieco zmodyfikowane. Wciąż są drużynami składającymi się z 5–9 specjalistów z doświadczeniem w naukach społecznych oraz operacyjnym, działającymi na poziomie brygady, które funkcjonują w ramach większego systemu zbierania i integracji danych kulturowych w procesy przygotowania i prowadzenia operacji. Ich zadaniem jest doradztwo dowódcy w ważnych operacyjnie kwestiach kulturowych rejonu operacji oraz ułatwienie rozumienia środowiska operacyjnego. HTT rekomendowane przez NATO są częścią o wiele bardziej rozbudowanej struktury, opierającej się na zewnętrznych komórkach badawczo-analitycznych (*reach-back cells*), sieciach ekspertów cywilnych, zestawie narzędzi badawczych, bazach aktualizowanych na bieżąco informacji oraz wyspecjalizowanym treningu³⁷.

Ostatnim rekomendowanym rozwiązaniem jest symulacyjna metoda profilowania uczestników operacji (*Red & Green Teaming and Re-framing/Profiling actors' analysis method*), koncepcja rozwinięta przez szwedzkie ministerstwo, będąca zmodyfikowaną wersją omówionej wcześniej metody Red Teaming stosowanej przez armię amerykańską. W koncepcji tej rozwinięto symulację do momentu, w którym możliwe było zastosowanie metody analizy potencjalnych możliwości rozwoju działań wszystkich zaangażowanych aktorów (gdzie czerwone drużyny to komponent wrogi, zielony – neutralne, na przykład ludność lokalna czy organizacje pozarządowe, a niebieskie – wojska własne i komponenty sojusznicze). Ma ona na celu holistyczne spojrzenie na wszystkie komponenty zaangażowane w operację i zrozumienie motywacji oraz racji poszczególnych jednostek, czy to wrogich, czy przyjaznych przez wcielenie się w nie w ramach symulacji danej sytuacji. Łatwiej jest wtedy zrozumieć również potencjalne efekty działań w ramach operacji oraz przybliżenie percepcji tych działań przez różne komponenty oraz możliwość internalizacji odmiennych punktów widzenia i sposobów odbierania świata³⁸.

Doświadczenia operacyjne – lessons (un)learned

Dokonawszy przeglądu teorii w dziedzinie operacjonalizacji kultury w przeciwdziałaniu zagrożeniom asymetrycznym, przyjrzyjmy się implikacjom praktycznym omawianych kwestii. Kultura ma oczywiście wpływ na to jak dana grupa czy państwo definiuje bezpieczeństwo, zagrożenia czy sposoby przeciwdziałania im i rolę przemocy zbrojnej w kształtowaniu owego systemu bezpieczeństwa. Jednak zbyt daleko posunięty intersubiektywizm może przyczynić się do nieporozumień

³⁶ Ibidem, s. 38.

³⁷ Ibidem, s. 14–15.

³⁸ Ibidem, s. 15.

i błędnych koncepcji dotyczących niezrozumiałych i asymetrycznych zagrożeń, oraz utrudnić rozwiązanie istniejących problemów. Doskonałym przykładem ilustrującym słuszność tego założenia jest współczesna, błędna zazwyczaj, percepcja i sposoby zwalczania terroryzmu.

Po pierwsze więc, zrozumieć należy różnicę między terroryzmem nowoczesnym i ponowoczesnym, z którym mamy do czynienia obecnie. Terroryzm ponowoczesny, który datuje się od ataków sekty Najwyższa Prawda w tokijskim metrze w 1995 roku, jest zupełnie innym zjawiskiem niż terroryzm nowoczesny uosabiany chociażby przez IRA czy ETA. Terroryzm nowoczesny bowiem był nacjonalistyczny, etniczny bądź separatystyczny, lecz ofiary były w tym wypadku zazwyczaj przypadkowe, przemoc stosowana w sposób instrumentalny celem zmiany zastanego porządku, struktura organizacyjna tych ugrupowań była jasna i zhierarchizowana, a poparcie opinii publicznej istotne. Terroryzm ponowoczesny natomiast kieruje się pobudkami religijnymi i fundamentalistycznymi, ofiary są masowe i nieograniczone żadnym kryterium wyboru, stosowana przemoc jest ekspresyjna, irracjonalna, struktury organizacyjne rozproszone i sieciocentryczne, poparcie opinii publicznej zastąpione zostało natomiast przez rozgłos medialny³⁹. Daje nam to precyzyjny obraz natury terroryzmu ponowoczesnego i jego głównych celów oraz możliwości przewidywania charakteru działań. Co ważne, o ile w wypadku terroryzmu nowoczesnego, rozwiązania militarne mogły być – i zazwyczaj były skuteczne, o tyle – ze względu na polimorficzny, złożony charakter i skrytą, wieloprzyczynową naturę terroryzmu ponowoczesnego – jest to niemożliwe. Mimo to wciąż aktywność militarna państw i klasyczne odstraszenie oparte na ogólnej sile państwa i potencjałach militarnych, oprócz szeregu przedsięwzięć natury prawnej, ekonomicznej czy politycznej, jest głównym sposobem prób radzenia sobie z zagrożeniem.

Drugim istotnym nieporozumieniem kulturowym jest profilowanie i mity dotyczące wpływu złych warunków ekonomicznych i braku dostępu do edukacji na popularność ruchów terrorystycznych. Jak wskazują ostatnie badania dokonane przez Alana Krugera, obecnie asystenta sekretarza stanu USA oraz profesora Harvardu Alberto Abadie, nie ma bezpośredniego związku między niskim przychodem w rodzinie, niskim poziomem edukacji a terroryzmem⁴⁰. Ponad połowa zamachowców z 11 września miała wyższe wykształcenie (zdobyte, notabene, na amerykańskich uniwersytetach), a większość więźniów zatrzymanych za udział bądź podejrzenie afiliacji terrorystycznej w Arabii Saudyjskiej pochodzi z niższej bądź najczęściej średniej klasy społecznej. Kolejnym mitem jest również silna afiliacja religijna, gdyż tylko 5% zatrzymanych pełniło jakiegokolwiek formalne role religijne⁴¹.

³⁹ Ł. Kamieński, *Technologia i wojna przyszłości...*, s. 196.

⁴⁰ J. Stern, "Mind Over Martyr. How to Deradicalize Islamist Extremists", *Foreign Affairs*, 89(2010), s. 100.

⁴¹ *Ibidem*, s. 101.

Wyłania nam się więc nowy profil terrorysty, przeciwny do ustalonego konstruktów, który przedstawiają zachodnie media. Opisano go klarownie w amerykańskim *Newsweeku*: młodzi, ambitni ludzie z dobrym wykształceniem, znajomością języków oraz o silnej osobowości i motywacji, dla których, jak dla opisanego w artykule Hanifa, młodego Afgańczyka zwerbowanego do Al-Kaidy w celu działań i ostatecznej operacji samobójczej w rejonach plemiennych Afganistanu, „zostanie męczennikiem i walka z niewiernymi, którzy okupują Irak, Afganistan i Palestynę jest najważniejszym celem w życiu”⁴². Nie tylko zwiększyły się wymogi rekrutacyjne organizacji terrorystycznych – wśród młodych muzułmanów istnieje wyraźne przekonanie przez Jessicę Stern określane jako „Jihad jest Cool”, tak samo jak słuchanie gangsterskiego rapu w innych kręgach młodzieżowych⁴³. Kiedy młodzież przyłącza się do grup terrorystycznych, stają się one dla nich głównym i czasem jedynym źródłem tożsamości wypełniającym młodzieńczą niepewność i egzystencjalną pustkę, nadając przemocę przez nich stosowanej wspomnianą formę ekspresyjną. Jak zanotował Sendagorta Gomez del Campillo po atakach w Madrycie, młodzi ludzie w świecie islamu zrozumieli, iż przez osiągnięcie celów politycznych (wycofanie hiszpańskiego kontyngentu z Iraku) „zwycięstwa” są możliwe, iż taka taktyka budzi w jakiś sposób uczucia honoru, poświęcenia i chwały, wartości, które obce są społeczeństwom zachodnim próbującym narzucić im swój styl życia⁴⁴.

Kolejną istotną kwestią jest nakręcanie spirali przemocy przez nieefektywną strategię informacyjną sił sojuszniczych, obejmującą propagowanie negatywnego obrazu islamu w mediach, restrykcyjne prawa względem mniejszości muzułmańskich na przykład we Francji, oraz nieskuteczna kampania informacyjna dotycząca projektów pomocowych w środowisku operacji w Afganistanie. Skutkiem tego jest na przykład, zbadane przez amerykański program badania opinii społecznej na Bliskim Wschodzie w 2007 roku, przeświadczenie w np. Egipcie, Indonezji, Pakistanie, Maroku czy Afganistanie, iż głównym celem sił sojuszniczych jest podział i osłabienie społeczności muzułmańskiej oraz zdominowanie Bliskiego Wschodu, w 2010 niewiele pozytywniejsze⁴⁵. Ponadto, percepcja kultury muzułmańskiej w zachodniej popularnej opinii, to agresywna ideologia, przeświadczenie, iż wszyscy wyznawcy islamu są żarliwymi, nienawidzącymi Zachodu fanatykami gotowymi na świętą wojnę w każdej chwili. Jest to stereotyp krzywdzący i nieprawdziwy, nie oddający zupełnie złożoności i nowoczesności świata islamskiego. Prawdą jest, że w państwach islamskich mało który aspekt życia nie jest powiązany z religią, jest to jednak specyficzna cecha kultury, i przedstawiając powyższe sądy, to tak jak twierdzić iż wszyscy Polacy są żarliwymi i zajadłymi katolikami, skoro

⁴² S. Yousafzai, „Inside Al-Qaeda”. Amerykańska edycja *Newsweeka*, 13 września 2010, s. 32–37.

⁴³ J. Stern, „Mind Over Martyr”..., s. 100.

⁴⁴ G. Sendagorta, *The Madrid Terror Bombing*. Wystąpienie na Forum Europejskiego Instytutu Studiów Strategicznych: *Islam and Terrorism. What Can We Learn from London and Madrid Bombings*, 26.05.2006. <http://www.iiss.org/conferences/counter-terrorism-series/islam-and-terrorism/> (26.11.2012).

⁴⁵ J. Stern, *Mind Over Martyr*..., s. 97.

odsetek wyznawców tej wiary wynosi 90%. Należy również pamiętać iż „jihad” w języku arabskim nie oznacza „świętej wojny”. Oznacza po prostu „nieustający wysiłek”, obowiązek każdego muzułmanina, opierający się na pięciu czynach: świadectwie (*Shahada*), modlitwie (*salat*), pielgrzymce (*hajj*), jałmużnie (*zakat*) oraz poście (*sawm*). Opcja zbrojna, to *Ghazwa*, której Koran bezpośrednio w żaden sposób nie zaleca, koncentrując się raczej na pokoju i dobrym świadectwie jako czynnikach mających przekonywać „niewiernych” do nawrócenia⁴⁶.

Następna istotna kwestia, o której rzadko się wspomina, ma podłoże psychologiczne. Dużo napisano na temat roli medres (szkół koranicznych) w rozwoju i inspiracji terroryzmu, poza pakistańską prasą jednakże mało uwagi poświęca się powszechnym praktykom wykorzystywania seksualnego uczniów tych szkół. Tak samo „nie dostrzega się” nagminnego zjawiska gwałtów dokonanych na chłopcach przez Narodową Armię Afgańską czy policję w Afganistanie, gdzie punkty kontrolne wzdłuż dróg używane są przez część z nich do wynajdywania ofiar w czwartkowe wieczory. Czwartek zwany jest w tym kontekście jako „dzień miłości do mężczyzn”, zgodnie z przeświadczeniem iż piątkowe modlitwy oczyszczają winowajców ze wszystkich grzechów, a lokalna ludność akceptuje taki stan rzeczy, nie chcąc się sprzeciwiać „autorytetom”⁴⁷. Strach i upokorzenie z tego wynikające, popychają młodych ludzi do przystąpienia do grup terrorystycznych celem uporańia się z traumą i pozbycia negatywnych uczuć, gdzie akty terroru są źródłem poprawy własnego obrazu i wyzbycia uczucia bezsilności towarzyszącej takim doświadczeniom.

Ostatnim ważnym aspektem jest zrozumienie reakcyjnej natury działań terrorystycznych, które dzieją się czasem przez błędy kulturowe i operacyjne, niejako na nasze własne życzenie. Z wywiadów i doświadczeń zebranych w obozie dla uchodźców palestyńskich Yarmouk w Syrii, w którym autorka artykułu prowadziła badania w 2010 roku, zrodziła się kwestia przyzwolenia sił sojusznicznych i koalicyjnych na przypadki łamania praw człowieka we własnym rejonie odpowiedzialności dla zachowania ogólnego porządku i realizacji ogólnych celów misji, co kreuje u pokrzywdzonych chęć odwetu. Mowa tu o prześladowaniach, torturach i wypędzeniu z Iraku mniejszości sunnickiej – kilku tysięcy uchodźców palestyńskich, którzy określani zostali przez bojówki szyickie i nową administrację jako „wspierający reżim Saddama Husajna”, i otrzymali nakaz opuszczenia kraju w ciągu 48 godzin pod karą śmierci w roku 2003, a następnie 2006. Z raportów organizacji ONZ do spraw uchodźców UNHCR czy Amnesty International wynika, że siły koalicyjne dysponowały wiedzą o działaniach szyickich bojówek i armii irackiej w tym zakresie, nie podjęły jednak żadnych działań, by zapobiec temu procederowi. Część uchodźców została umieszczona w obozie Al-Tanf na pustyni na granicy syryjsko-irackiej, w namiotach, bez dostępu do podstawowych usług

⁴⁶ W. Phares, *Future Jihad*, Pallgrave Macmillan: New York 2006, s. 17–23.

⁴⁷ J. Stern, *Mind Over Martyr...*, s. 101–103.

medycznych czy edukacji⁴⁸. Czyżby *Iracka Wolność* była tylko dla wybranych? Obóz zlikwidowano w lutym tego roku – i przeniesiono uchodźców do obozu al-Hol położonego w południowej części granicy syryjsko-irackiej, gdzie panują niewiele lepsze warunki. Nie trzeba chyba dodawać, iż z takiego środowiska bardzo łatwo werbować przyszłych terrorystów, wspomnienia prześladowań i tortur ojców (w kulturze islamskiej honor głowy rodziny jest kwestią kluczową, a zemsta przechodzi z pokolenia na pokolenie), wypędzenia i kilku lat spędzonych w nie-ludzkich warunkach z powodu zmiany reżimu nie opuszczą młodych ludzi, którzy tego upokorzenia doświadczyli, nigdy.

Z powyższą kwestia reakcyjnego charakteru zagrożeń asymetrycznych wiąże się również nocne przeszukiwania domostw wykonywane przez siły ISAF w ramach operacji COIN, ze względu na cele misji jak najbardziej usprawiedliwione. Sposób ich wykonania jednak narusza fundamentalne wartości świętości i nietykalności domowego ogniska, a wejście do domu obcego mężczyzny oznacza utratę honoru przez głowę rodziny, która nie była w stanie dostatecznie ochronić prywatności mieszkających tam kobiet. Są to bardzo silne zasady, a ochrona honoru jest wartością fundamentalną. By zmasać płamę na honorze, mężczyzna zobowiązany jest dokonać odwetu na kimś, kto zagroził tym wartościom, zdarza się również, iż rodzina, by powetować taką niewyobrażalną obrazę, wysyła syna, by dołączył do talibów⁴⁹. Wydawać to się może działaniem nieracjonalnym, jednakże pamiętając o chociażby fundamentalnych zasadach tego typu, uniknąć można nie tylko pogorszenia niekoniernie pozytywnego obrazu sił ISAF wśród ludności, ale i uniknąć późniejszych poważnych strat wśród sił własnych i rozwoju negatywnego zjawiska.

Zakończenie

W niniejszym artykule przedstawiono przegląd tylko części z wielu kulturowych aspektów funkcjonowania zagrożeń asymetrycznych oraz rozwiązań w zakresie operacjonalizacji kultury, skierowanych na przeciwdziałanie im. Proponowane rozwiązania dotyczące operacjonalizacji kultury są oczywiście selektywne i służyć mają jako przykładowe modele, które powinny zostać dostosowane do specyficznych wymagań operacyjnych. Ponadto, bez holistycznego rozumienia społeczno-kulturowych przyczyn współczesnych zagrożeń, które umożliwia zdobycie pełnej świadomości sytuacyjnej, niemożliwe jest konstruowanie odpowiednich planów operacyjnych czy programów przedoperacyjnych szkoleń dla żołnierzy, którzy będą brali udział w operacji.

⁴⁸ Organizacja Narodów Zjednoczonych, *UNHCR Global Report 2009: Iraq Situation*, luty 2010. <http://www.unhcr.org/4c08f25e9.html> (26.11.2012).

⁴⁹ P. Łukasiewicz, *Sytuacja etniczno-polityczna w Afganistanie na przykładzie prowincji Ghazni i jej oddziaływanie na proces odbudowy*, Szkolenie Wyzwania rozwojowe Afganistanu, 25–28 października 2010, MSZ, Warszawa.

Jak wykazano w powyższych rozważaniach, trzy bazowe grupy przyczyn, które utrudniają utrzymanie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa w rejonie operacji, w którym mamy do czynienia z zagrożeniami asymetrycznymi, to:

- Niedostateczna znajomość realiów społeczno-kulturowych rejonu operacji w aspektach takich, jak wzory organizacji społecznej, powiązań, hierarchii, motywacji ludności oraz źródeł jej tożsamości, jak i wyznawanych przez nią wartości, priorytetów i podejściu do fundamentalnych kwestii. Wszystko to powoduje nie zawsze trafne rozumienie prawdziwych motywacji ludności we wspieraniu komponentu wrogiego, oraz takie projektowanie działań, by umożliwić wybór alternatywnych zachowań, które będą nam sprzyjały.

- Słabość polityczna i ekonomiczna systemu społecznego powstała również w wyniku niedopasowania rozwiązań, które stosujemy, do lokalnych realiów, zniechęcając do sił wojskowych ludność lokalną, co czyni nas niewiarygodnymi w wypełnianiu obietnic pomocy w rozwoju bezpiecznego i stabilnego państwa.

- Błędy sił sojuszniczych wynikające z zazwyczaj nieumyślnego łamania zasad, norm i tabu obowiązujących w społeczeństwie rejonu operacji, które zwyczajnie dyskredytują wysiłek włożony w zapewnianie bezpieczeństwa i procesy odbudowy.

W świetle powyższych obserwacji obszary i zagadnienia, na których należy się skupić celem poprawienia efektywności operacji, w interesującym nas zakresie obejmują dogłębną analizę tła społeczno-kulturowego rejonu operacji oraz wynikające zeń aspekty motywacji jednostek do przyłączania się do ruchów partyzanckich i terrorystycznych, racjonalizację użycia przemocy, formację tożsamości, podstawowych zasad i wartości (takich jak prymat honoru oraz konieczność odwetu za realne bądź kulturowo odbierane krzywdy i upokorzenia), procesy decyzyjne i profil psychologiczny danej społeczności, które ułatwią nam kreację warunków umożliwiających wybór alternatywnych postaw sprzyjających budowie stabilnego systemu społeczno-politycznego, umożliwiającego zapewnienie bezpieczeństwa.

Reasumując, mimo iż działania militarne, a w szczególności operacje sił specjalnych są ważną częścią strategii przeciwko terroryzmowi ponowoczesnemu oraz działaniom partyzanckim, głównym celem wszelkich wysiłków powinno być nie tylko zwalczanie zagrożeń już istniejących, ale przede wszystkim powstrzymanie rozwoju tego typu zjawisk. Tylko znając jego rzeczywiste przyczyny i pozbywając się nieprawidłowych i utartych wyobrażeń na temat owych zagrożeń, właściwych nie tylko opinii społecznej opierającej się na popularnych stereotypach kreowanych przez media oraz analizując szersze, społeczno-kulturowe tło zjawiska, dojść można do jego prawdziwych przyczyn. Ich eliminacja zminimalizuje możliwość oraz skalę powstawania zagrożeń asymetrycznych, poprawiając bezpieczeństwo w rejonie operacji, i ułatwiając osiągnięcie celów misji. W dalszej perspektywie – budowę stabilnego, wielokulturowego środowiska bezpieczeństwa międzynarodowego.

Bibliografia

- American Anthropological Association Commission on the Engagement of Anthropology with the US Security and Intelligence Communities (CEAUSSIC), *Final Report on The Army's Human Terrain System Proof of Concept Program*, 14.10.2009. www.aaanet.org (24.09.2011).
- Bados V., *Operationalization of culture in military operations. Best Practices*. SP TRADOC: Granada, 2010.
- CAOCL, *Operational Culture for Deploying Personnel. Afghanistan*, US Marine Corps: Quantico, May 2009.
- Coker C., "Cultural Ruthlessness and the War Against Terror". *Australian Army Journal*, Vol III, Number 1/2006.
- Dowództwo Operacyjne Sił Zbrojnych RP. Oficjalna strona internetowa. www.do.wp.mil.pl (15.07.2012).
- Finney N., *Human Terrain Team Handbook*, U.S. Army Human Terrain System: Fort Leavenworth, September 2008.
- Fulk B., *An Evaluation of Counterinsurgency as a Strategy for Fighting the Long War*, Carlisle: U.S. Army War College Strategic Studies Institute, 2011.
- Gusterson H., "Human Terrain Teams by Any Other Name?", *Critical Asian Studies* 42:3(2010).
- Jałoszyński K., *Współczesny wymiar antyterroryzmu*, TRIO: Warszawa, 2008.
- Kamiński Ł., *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków, 2009.
- Łukasiewicz P., *Sytuacja etniczno-polityczna w Afganistanie na przykładzie prowincji Ghazni i jej oddziaływanie na proces odbudowy*, Szkolenie Wyzwania rozwojowe Afganistanu, 25–28 października 2010, MSZ, Warszawa
- McFate M., "The Military Utility of Understanding Adversary Culture", *Joint Forces Quarterly* (42–48). Issue 38, 2005.
- Multinational Experiment 6: *The Irregular Challenge: a Comprehensive Approach to a Complex Problem*, Plan prezentacji Senior Leaders Seminars zamykający MNE 6. Bruksela, 29.10.2010.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych, *UNHCR Global Report 2009: Iraq Situation*, luty 2010. <http://www.unhcr.org/4c08f25e9.html> (26.11.2012)
- Pamplos F. i Jacinto Pena, *Cross-Cultural Awareness: Analytical Concept*, MNE 6 Goal 4.3. Draft Version. SP TRADOC Directorate for Research, Doctrine and Materiel: Granada, styczeń 2010.
- Phares W., *Future Jihad*, Pallgrave Macmillan: New York, 2006
- Selmeski B., *Military Cross-Cultural Competence: Core Concepts and Individual Development*, Royal Military College of Canada: Kingston, 2007.
- Sendagorta G., *The Madrid Terror Bombing*, Wystąpienie na Forum Europejskiego Instytutu Studiów Strategicznych: *Islam and Terrorism. What Can We Learn from London and Madrid Bombings*, 26.05.2006. <http://www.iiss.org/conferences/counter-terrorism-series/islam-and-terrorism/> (26.11.2012).
- Stern J., "Mind Over Martyr. How to Deradicalize Islamist Extremists", *Foreign Affairs*, 89(2010).
- Stubbs J. *Superterrorism and the Military instrument of Power*, Maxwell Air Force Base, Alabama, kwiecień 1998.

- Tomalin B. i Susan Stempleski, *Cultural awareness*, Oxford University Press: Oxford, 1993.
- Trochowska K., *Kompetencje międzykulturowe dla żołnierzy i dowódców w operacjach poza granicami kraju*, AON: Warszawa, 2013.
- Trochowska K., „Uwarunkowania społeczno-kulturowe a przyczyny źródłowe terroryzmu. Zastosowanie metodologii Root Cause Analysis w procesach decyzyjnych środowiska operacji”, *Zwalczanie terroryzmu w ramach operacji wojskowych*, Konsorcjum Akademickie: Kielce, 2011.
- Tzu S., *The Art of War: The Denma Translation*. Schambala Publications: Boston, 2002.
- U.S. Army University of Foreign Military and Cultural Studies, Oficjalna strona internetowa, Fort Leavenworth: Kansas, 2012 <http://usacac.army.mil/cac2/UFMCS/index.asp> (10.11.2011).
- University of Foreign Military and Cultural Studies, *Red Team Handbook*. UFMCS: Kansas, 2011.
- US Department of Defense, *Dictionary of Military and Associated Terms (JP 1-02)*, Washington, 2008.
- Wunderle W., *Through the Lens of Cultural Awareness: A Primer for US AF Deploying to Arab and Middle Eastern Countries*, Combat Studies Institute: Kansas, 2006.
- Yousafzai S., „Inside Al-Qaeda”. Amerykańska edycja *Newsweeka*, 13 września, 2010.